

**BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA MANTIQUIY MASHQLAR VA
TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI****Umarova Azizaxon Burxonovna**

*Navoiy davlat universiteti Maktabgacha va
boshlang'ich ta'lim fakulteti 70110401-Ta'lim va tarbiya
nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi
1-kurs magistranti*

2-

Annotatsiya: *"Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mantiqiy mashqlar va topshiriqlardan foydalanish texnologiyasi" mavzusidagi mazkur tezis boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ona tili darslarida mantiqiy mashqlar va topshiriqlardan foydalanish nafaqat o'quvchilarning fikr doirasini kengaytiradi, balki ularda analitik tafakkur, tanqidiy yondashuv, va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqotda o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos mantiqiy topshiriqlar yaratish hamda ularni darslarda interfaol usullarda tatbiq etish texnologiyalari keng yoritilgan. Ushbu usullar yordamida dars jarayonining samaradorligini oshirish, mantiqiy muloqotni rivojlantirish, shuningdek, o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rag'batlantirish imkoniyatlari ilmiy asoslangan tavsiyalar bilan boyitilgan.*

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, analitik fikrlash, mantiqiy topshiriq, mantiqiy mashqlar, fikrlashni rivojlantirish dasturlari, suhbat va bahs-munozara texnologiyalari.*

Dars jarayonida mantiqiy fikrlashni o'stirish uchun mantiqiy mashqlar va topshiriqlarni berish muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy mashqlar va topshiriqlar o'quvchilarning analitik fikrlashini, muammolarni hal qilish qobiliyatini va ijodiy yondashuvini shakllantiradi.

Shu jumladan ona tili darslarida mantiqiy mashqlarni qo'llash, nafaqat tilni o'rganish, balki fikrni tartibga solish, muloqot ko'nikmalarini oshirish va o'quvchilarning faoliyatini faollashtirishda ham muhim rol o'ynaydi. Mantiqiy mashqlar va topshiriqlar o'quvchilarga til bilan bir qatorda, fikrlash jarayonlarini ham rivojlantirishga yordam beradi, bu esa ularga kelajakda murakkab vaziyatlarga qarshi turish imkonini beradi. Garchi shunday bo'lsa ham o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini samarali rivojlantirish usullarini va bu jarayonda turli xil mantiqiy mashqlar va topshiriqlardan ko'proq foyda keltirishi, boshlang'ich sinf o'quvchilariga mos mantiqiy mashqlar va topshiriqlarni qanday tanlash kerak va ularning darajasiga mos keladigan va qiziqarli bo'lishi muhimligi, mantiqiy mashqlarni ona tili darslarida qanday qilib integratsiyalash mumkinligi va bu jarayonda qaysi usullar va metodlarni qo'llash eng samarali natijalar berishi tadqiqot obyektimiz bilan bog'liq asosiy qismda ko'riladigan muammolardir. Ushbu muammolarni o'rganish orqali, boshlang'ich sinf

ona tili darslarida mantiqiy mashqlar va topshiriqlardan foydalanishning samaradorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash mumkin.

Mazkur mavzu bugungi kunda ko'pchilik olimlarning taqdiqoq mavzusi bo'lib kelmoqda. Jumladan, Jean Piaget bolalarning mantiqiy fikrlash rivojlanishini o'rganib, o'quv jarayonida tajriba va mantiqiy mashqlarni qo'llashning ahamiyatini ta'kidlagan. Uning nazariyasi asosida, bolalar o'z tajribalari orqali yangi bilimlarni o'zlashtiradilar, shuning uchun mantiqiy mashqlar orqali o'rganish muhimdir⁷².

Lev Vygotsky mantiqiy fikrlash va til o'rganish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, ijtimoiy interaktivlik va muhokama orqali o'rganishni rag'batlantiruvchi usullarni ishlab chiqqan. Uning " Yaqin rivojlanish zonasini" tushunchasi, o'quvchilar o'z bilimlarini mantiqiy topshiriqlar yordamida rivojlantirish imkonini beradi⁷³.

Dilnoza Akmalova ona tili darslarida mantiqiy fikrlash va til ko'nikmalarini birlashtiruvchi dasturlarni ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. U o'quvchilarning til bilimlarini amaliyotda qo'llashini ta'minlash va ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida bir qator innovatsion usullarni qo'llagan⁷⁴.

Mantiqiy mashqlar va topshiriqlar - bu o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga mo'ljallangan, muammoni hal qilish, analiz qilish va qaror qabul qilishni talab qiluvchi topshiriqlardir. Ular odatda mantiqiy munosabatlar, qoidalar va algoritmlarga asoslanadi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga oid dastlabki mashqlar qadimiy Yunoniston va Rimda paydo bo'lgan. Arastuning va boshqa faylasuflarning asarlarida mantiqiy tahlil va muammolarni hal qilishga oid g'oyalar o'rganilgan. O'rta asrlarda mantiqiy fikrlash falsafasi rivojlandi va mantiqiy mashqlar talim jarayonida qo'llanila boshlandi. O'rta asr olimlari, masalan, Tomas Akvinskiy, mantiqiy savollar va muammolarni o'rganishga e'tibor qaratishdi. XIX va XX asrda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va ta'limda qo'llashga qaratilgan ko'plab metodlar va strategiyalar ishlab chiqildi. O'qituvchilar va psixologlar mantiqiy mashqlarni o'qitish jarayoniga kiritishni boshladilar. XX asrda pedagoglar va ta'lim mutaxassislari, masalan, Jean Piaget va Lev Vygotsky, mantiqiy fikrlash va til ko'nikmalarini birlashtiruvchi dasturlar ishlab chiqishga kirishdilar. Ular o'quvchilarning faol ishtirokini va muammolarni yechishni talab qiluvchi topshiriqlarni ta'kidladilar. Mantiqiy mashqlar va topshiriqlar ko'plab olimlar va pedagoglar tomonidan yaratilgan. Jean Piaget bolalarning mantiqiy fikrlash rivojlanishini o'rganish bilan mashhur. Lev Vygotsky ijtimoiy o'rganish va mantiqiy fikrlash o'rtasidagi aloqani o'rganib, pedagogik yondashuvlar ishlab chiqqan. Robert Marzano ta'limda yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha metodologiyalar ishlab chiqdi.

⁷² Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.

⁷³ Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press. (Originally published in 1934).

⁷⁴ Akbarova, D. Ona tili darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish usullari.

Xalqaro tajribada ona tili darslarida mantiqiy mashq va topshiriqlar yordamida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Turli mamlakatlarda ushbu yondashuv bilimni amaliy qo'llash, tahlil qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan o'quv dasturlari orqali amalga oshirilmoqda. Mana ayrim yondashuvlar:

1. Fikrlashni rivojlantirish dasturlari – AQSh, Kanada va Yevropa mamlakatlarida ona tili darslarida Critical Thinking va Problem Solving kabi dasturlar keng qo'llaniladi. Bu dasturlar orqali o'quvchilar an'anaviy qoidalardan tashqariga chiqadigan fikrlash usullarini o'rganishadi, mantiqiy munosabatlarni tahlil qilishadi va muammolarga ijodiy yechimlar topishadi.

2. Tahliliy o'yin va mantiqiy topshiriqlar – Finlyandiya, Yaponiya va Janubiy Koreyada o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshirish uchun ona tili darslarida tahliliy o'yinlar va mantiqiy topshiriqlardan foydalaniladi. Masalan, matnlarni tahlil qilish, so'zlarni mantiqiy tartibda joylashtirish, sinonim va antonimlarni topish kabi faoliyatlar orqali o'quvchilar mantiqiy tafakkur va lug'at boyligini kengaytiradilar.

3. Suhbat va bahs-munozara texnologiyalari – Buyuk Britaniya va Avstraliyada o'quvchilarni muloqot va tanqidiy fikrlashga o'rgatish maqsadida ona tili darslarida bahs-munozaralar texnologiyasidan foydalaniladi. Darslarda muayyan mavzular yoki matnlar asosida o'quvchilar o'z fikrlarini himoya qiladilar, savollar beradi va boshqalarning nuqtai nazarini tahlil qilishadi.

4. Ko'rgazmali va interfaol mashqlar – Xitoy va Singapurda ona tili darslarida texnologiyalar va interfaol platformalar yordamida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. O'quvchilar uchun turli interfaol testlar va muammoli vaziyatlar yaratilib, ular mazkur muammolarni tahlil qilish va yechim topishga undaladi.

5. Ijodiy yozuv va hikoya tuzish – Fransiya va Germaniyada o'quvchilar uchun ijodiy yozuv orqali fikrni rivojlantirishga katta ahamiyat beriladi. Darslarda o'quvchilarga noan'anaviy vaziyatlarda o'z g'oyalarni bayon etish topshirig'i berilib, ular bu orqali mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar.

Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, ijodiy qobiliyatlar va o'z fikrini ravshan ifodalash ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Shuningdek, xalqaro tajribada o'quvchilarning mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish va bilimlarni hayotiy sharoitlarda qo'llashlariga ko'mak beruvchi texnologiyalardan keng foydalaniladi.

O'zbekistonda boshlang'ich sinf ona tili darslarida mantiqiy mashqlar va topshiriqlardan samarali foydalanishni rivojlantirish uchun bir qancha yechimlarni taklif qilish mumkin:

1. O'qituvchilarni malakasini oshirish: O'qituvchilarga mantiqiy fikrlashga yo'naltirilgan dars metodikalarini o'rgatish, ularga zamonaviy metod va texnikalarni tanishtirish maqsadida maxsus seminar va treninglar tashkil qilish mumkin.

2. Interaktiv dars usullarini joriy etish: O‘yinli mashg‘ulotlar, guruhli muhokama va amaliyotga asoslangan mashqlar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. Elektron resurslar va platformalar yaratish: O‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun mantiqiy topshiriqlarni o‘z ichiga olgan elektron resurslar va interaktiv o‘quv platformalarini yaratish orqali ushbu mashqlarni darslarda joriy qilishni osonlashtirish mumkin.

4. Darslik va qo‘llanmalarda yangilanishlar: Maktab darsliklari va metodik qo‘llanmalarni mantiqiy fikrlash mashqlarini o‘z ichiga olgan yangi materiallar bilan boyitish lozim.

5. Ota-onalarni jalb qilish: Ota-onalarni o‘z farzandlariga uyda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berish bo‘yicha yo‘naltirish ham muhim ahamiyatga ega, chunki ular o‘quvchilarning uyda ham mashq qilishlariga yordam bera oladi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ularni matn tahlili, mantiqiy xulosa chiqarish, ijodiy yozuvlar, o‘xshashlik va qarama-qarshiliklarni tahlil qilish, savol-javob va munozaralar orqali fikr yuritishga yo‘naltirish zarur. Bu usullar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish va o‘z nuqtai nazarini asoslash ko‘nikmalarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, interaktiv va qiziqarli topshiriqlar orqali til o‘rganish jarayonida ularning tafakkurini chuqurlashtirish va tanqidiy fikrlashni shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. New York: International Universities Press.
2. Vygotsky, L. S. (1962). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press. (Originally published in 1934).
3. Akbarova, D. Ona tili darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish usullari.